

28. Фразеологічний словник української мови у 2-х т. – К.: Наук.думка, 1999. – Книга 2. – С. 834–836.
29. Франк Д. Семь грехов прагматики: тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике / Д.Франк // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII. – М., 1990. – С. 225-236.
30. Чистюхин И.Н. О драме и драматургии / И.Н. Чистюхин. – eBook. – 2002. – 293 с.

УДК 811.161.2'282.2'373

ДО ВИВЧЕННЯ ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ОСОБИ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРКАХ ПІВДЕННОЇ ДОНЕЧЧИНИ

Дворянкін В.О., к. філол. н., доцент

Маріупольський державний університет

У статті подано опис окремих сегментів оцінної лексики українських східностепових говірок Південної Донеччини – назв людини за наявністю або відсутністю волосся на голові, назв на позначення красивої / некрасивої людини, назв на позначення неповороткої, незграбної людини, назв людини за настроєм.

Ключові слова: українські східностепові говірки, лексико-семантична група, сема, репрезентант, оцінна лексика, назви на позначення особистих рис людини.

Дворянкин В.А. К ИЗУЧЕНИЮ ОЦЕНОЧНОЙ ЛЕКСИКИ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЛИЦА В УКРАИНСКИХ ВОСТОЧНОСТЕПНЫХ ГОВОРАХ ЮЖНОЙ ДОНЕТЧИНЫ / Мариупольский государственный университет, Украина.

В статье представлено описание отдельных сегментов оценочной лексики украинских восточностепных говоров Южной Донетчины – названий человека по наличию или отсутствию волос на голове, названий для обозначения красивого / некрасивого человека, названий для обозначения неповоротливого, неуклюжего человека, названий человека по настроению.

Ключевые слова: украинские восточностепные говоры, лексико-семантическая группа, сема, репрезентант, оценочная лексика, названия для обозначения личных черт человека.

Dvoryankin V.O. TO THE PROBLEM OF VALUATION VOCABULARY TO DENOTE A PERSON IN UKRAINIAN EASTERN STEPPE DIALECTS OF DONETSK SOUTH REGION / Mariupol State University, Ukraine.

The article deals with the description of definite segments of valuation vocabulary based on Ukrainian eastern steppe dialects of Donetsk South region – people's names related to hair skin type, being handsome / ugly, being awkward as well as clumsy, names of people according to their emotional state.

Key words: Ukrainian eastern steppe dialects, lexico-semantic group, seme, representant, valuation vocabulary, names to denote personal characteristics.

Різномасштабне дослідження мовних засобів оцінки об'єкта номінації – одна з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Особливо важливим є опис природи і статусу оцінки в семантичній структурі різних одиниць діалектної мови, оскільки в говірках номінаційні процеси можна спостерігати в їх природнішому виявленні, ніж у літературній мові.

Конотативна діалектна лексика стала предметом лінгвістичного спостереження В.А. Чабаненка (українські степові говірки Запорізької обл. та українські діалекти в цілому) [14–16], В.В. Леснової, К.Д. Глуховцевої (східнослобожанські говірки) [9–11; 3], Л.В. Граве (російські смоленські говірки) [4], Н.Б. Лаврентьевої (говірки Новосибірської обл.) [8], Т.В. Матвеевої (говірки Середнього Уралу) [13], С.С. Вауліної (псковські говірки) [2], Л.І. Дем'янової (російські говірки Одеської обл.) [5], М.В. Абабурка, І.І. Лучиця-Федорця, М.Н. Кривка (білоруські говірки) [1; 12; 7] та ін. Н.Д. Черкес вивчала функціонально-експресивне навантаження збірних імен в українських карпатських говірках [17]. Помітно зросла увага до вивчення експресивності мовлення однієї мовної особистості, наприклад носія російських сибірських старожитніх говірок [6].

Проте в українському мовознавстві сьогодні ще бракує спеціальної монографічної студії, присвяченої оцінній лексиці новостворених східностепових говірок, зокрема назвам на позначення особистих рис людини. Звідси й випливає актуальність пропонованої праці.

Метою статті є лексико-семантичний аналіз назв людини за наявністю або відсутністю волосся на голові, назв на позначення красивої / некрасивої людини, назв на позначення неповороткої, незграбної людини, назв людини за настроєм на матеріалі українських східностепових говірок Південної Донеччини.

До лексико-семантичної групи “Назви людини за наявністю або відсутністю волосся на голові” належать репрезентанти 3 сем.

Сема ‘кучерявий’ виражена в більшості н. пп. тільки одним маніфестантом – загальноновживаним прикметником *куч'ї^{el}р'авий* (94 н. пп.), який властивий з ідентичною семантикою й східнословобожанським говіркам (ЛС, с. 31); варіанти *кучер'авейкий* і *кучер'авой* ‘тс’ відомі й у бойківському просторі (ОБГ І, с. 399, с. 400). Синонімічні утворення виявлено в 32 н. пп., причому у 27 н. пп. синонімічний ряд (сюди входить і загальноновживаний прикметник) містить лише дві назви, у 4 н. пп. (72, 74, 85, 87) – три, в 1 н. п. (65) – п'ять. Так, синонімами до лексеми *куч'ї^{el}р'авий* виступають прикметники *кудр'авий* (12 н. пп.: 20, 26, 30, 40, 42, 44, 47, 57, 65, 90–92), *кур'ч'авий* (7 н. пп.: 27, 28, 38, 65, 70, 87, 89), *куде'л'ку'ватий* (1 н. п.: 94), *барашку'ватий* (3 н. пп.: 60, 71, 88), іменники *куч'ер'ї* (2 н. пп.: 63, 65) і *куд'лай* (1 н. п.: 65) та стійкі порівняння *куч'ї^{el}р'авий* *їак* *баран* (5 н. пп.: 5, 13, 37, 73, 76), *куч'ї^{el}р'авий* *їак* *барашка* (і універбат *барашка*) (3 н. пп.: 72, 74, 85), вторинний номен *баранч'їк* (2 н. пп.: 64, 87). Зауважимо, що іменник *куч'ер'ї* є метонімічною назвою, що утворена за моделлю ‘назва кучерявого або завитого волосся’ > ‘назва людини, яка має кучері’. Лексема *куд'лай*, на нашу думку, вказує на формування синтагматичного зв'язку сем ‘кучерявий’ і ‘чоловік-нечоса’. Номен *куде'л'ку'ватий*, очевидно, утворений від іменника *куд'ля*, який подано у СУМ із трьома значеннями: ‘прядиво або вовна, намотані на кужівку’, ‘про скуйовджене волосся’, ‘недоброякісне волокно льону’ (друге значення супроводжується ремарками “переносне” та “розмовне”) (СУМ IV, с. 383). Тут, імовірно, теж можна говорити про наявність синтагматичного зв'язку сем – ‘кучерявий’ і ‘нечоса’.

При реалізації семи ‘лисий’ засвідчено загальноновживаний прикметник *лисий* (94 н. пп.). Інші репрезентанти цієї семи є спорадичними. Так, дериват *ли'сатий* виявлено в 1 н. п. (72), композит *голо'мозий* – у 7 н. пп. (13, 14, 40, 54, 60, 76, 94), *голо'брисий* – в 1 н. п. (64), *голо'ловий* – в 1 н. п. (90), *лисого'ловий* – в 1 н. п. (13), номен *пл'ї'шивий* – у 6 н. пп. (13, 26, 41, 60, 91, 93) (фонетичний варіант *пле'шивий* – в 1 н. п.: 88), лексеми, вжиті в переносному значенні, мають по одній фіксації – *куч'ї^{el}р'авий* (н. п. 59) і *бли'с'куч'їй* (н. п. 87). Засвідчено й поодинокі стійкі порівняння: *лисий* *їак* *ка'ч'ан* (н. п. 46), *лисий* *їак* *кол'їно* (н. п. 35), *голо'ва* *їак* *бубе'н* (н. п. 67), *їак* *сковоро'да* (н. п. 71), *їак* *Кото'ус'кий* (= прізвище історичної особи) (н. п. 39). Спорадичними також є номени, що мають у своєму складі космоніми, – *М'їс'ац' на голо'в'ї* (н. п. 52), *М'їс'ац' с'в'їте*, *М'їс'ач'не с'айво* (н. п. 51). У н. п. 13 інформант згадує, як раніше діти дражнили старих дідів із лисиною: *голо'мозий по гор'иш'ч'ї гор'иш'ки* *возе / і прода'їе*.

Сема ‘людина з лисиною’ представлена загальноновживаним субстантивованим прикметником *лисий* (н. пп. 1–94), іменником *ли'сак* (8 н. пп.: 26, 30, 47, 54, 61, 72, 84, 90) (і дериватами *ли'сун* – 4 н. пп.: 21, 37, 69, 90; *ли'с'ко* – 3 н. пп.: 14, 45, 69; *ли'сан'* – 2 н. пп.: 92, 93; *ли'сач'* – 1 н. п.: 44), *пл'ї'шан'* (1 н. п.: 60), метонімічним найменуванням (модель ‘назва місця на голові, де випало й не росте волосся’ > ‘назва людини з лисиною’) *лисина* (2 н. пп.: 63, 65), лексемою, вжитою в переносному значенні, – *куч'ї^{el}р'авий* (1 н. п.: 59), спорадичними стійкими порівняннями *лисий* *їак* *ка'ч'ан* (н. п. 46), *лисий* *їак* *кол'їно* (н. п. 35), *голо'ва* *їак* *бубе'н* (н. п. 67), *їак* *зеркало* (н. п. 22), *їак* *сковоро'да* (н. п. 71), *їак* *Кото'ус'кий* (= прізвище історичної особи) (н. п. 39), субстантивованим прикметником – вторинним номеном *зе'ркал'ний* (н. п. 22), фразеологізмом, що вживають у ролі “дражнили”, – *лиса баи'ка / дай пи'рож'ка* (н. п. 37). Частину фразеологізмів (або їх варіанти), які виступають реалізаторами цієї та попередньої сем, подають діалектні фразеологічні словники: *лисий* *їак* *качан*, *лисий* *їак* *коліно*, *кучерявий* *їак* *коліно*, *чуприна* *їак* *у мене на коліні*, *голова* *лиса* *їак* *бубон*, *голова* *їак* *дзеркало*, *лисина* *їак* *Місяць* ‘лисий’ (ДПП, с. 105, 106); *голий качан* ‘лисий’, *їак* *коліно* ‘зовсім лисий’ (УФД, с. 114, 129); *постригти під Котовського* ‘обстригти все волосся на голові під нулівку’ (ЧФ, с. 115).

До складу лексико-семантичної групи “Назви на позначення красивої / некрасивої людини” входять маніфестанти 6 сем.

Сема ‘вродливий’ представлена загальноновживаним прикметником *красивий* (н. пп. 1–94), його фонетичним варіантом *крас'ївий* (11 н. пп.: 2, 22, 39, 49, 62–65, 76, 81, 84), а також прикметниками *сарний* (23 н. пп.: 1, 20, 26, 40, 42, 47, 50, 52, 56, 61, 63–65, 70, 72, 73, 76, 82, 83, 86, 90–92), *їрод'ливий* (5 н. пп.: 19, 36, 37, 48, 57), *ло'їкий* (3 н. пп.: 54, 59, 78), *хо'роший* (2 н. пп.: 53, 93) (фонетичним варіантом *ха'роший* – 1 н. п.: 22), *го'жий* (1 н. п.: 21), *с'ла'їний* (1 н. п.: 69) та стійкими порівняннями *їак* *кар'тинка* (8 н. пп.: 3–5, 63–65, 74, 85), *їак* *кар'тинка* (4 н. пп.: 63–65, 84), *їак* *кар'тина* (1 н. п.: 44), *їак* *на кар'тин'ц'ї* (1 н. п.: 13), *їак* *на кар'тинк'е* (1 н. п.: 22), *їак* *нама'л'ований* (6 н. пп.: 14, 27, 30, 71, 76, 94), *їак* *нари'сований* (1 н. п.: 65), *їак* *писанка* (1 н. п.: 5), *їак* *роза* *ц'в'їте* (1 н. п.: 63).

Опозиція 'красень': 'красуня' виражена в більшості н. пп. корелятивною парою *красавець*: *красавиця* (61 н. п.: 6–12, 14–18, 23–26, 28–34, 36–39, 43–45, 49–51, 53–56, 58, 61, 64, 66–69, 72–76, 78–80, 82–86, 89, 91–93), що відзначена й у сусідніх східнословобожанських (ЛС, с. 29) і нижньонаддніпрянських (ЧНН II, с. 210) говірках (а номен *красавиця* ще й у бойківських (ОБГ I, с. 385)). Інші словотвірні опозити трапляються значно рідше: фонетичні варіанти *красав'єц*: *красав'їца* – у 7 н. пп. (19, 27, 35, 40, 46, 62, 77), *красе"н*: *красун'а* – у 21 н. п. (1–5, 13, 20, 21, 42, 47, 48, 52, 57, 60, 70, 71, 81, 87, 88, 90, 94), *красун*: *красун'а* – у 2 н. пп. (41, 59). У н. п. 63, 65 словотвірні опозити відсутні: на позначення красивого чоловіка (хлопця) вживається іменник *красавець*, а для номінації красивої жінки (дівчини) – субстантивованій прикметник *красива* та його фонетичний варіант *крас'іва*. Інколи в діалектному мовленні спостерігаються й випадки семантичної конденсації. Зокрема, у н. п. 22 зафіксовано описові конструкції *їсе при н'ому* та *їсе при неї*. Інформанти "розшифровують" такі найменування, удаючись тим самим до дискурсивної номінації (через текст): *такий же уже ж / йак на картинк'е / красивий // у нас ш'ч'е кажут' / кругломордий // носіч'ок роїне"н'кий / глаз'ки т'і с'в'іт'ац':а // теж кажут' / лич'еч'ко / йак у д'євоч'ки / рум'ане / зуб"ки красив'і / а ш'ч'е саме красиве / йак зуб"ки крас'ів'і // йа даже д'їдов'і своїему кажу / саме крас'іве / йак зуби крас'ів'і // кажу / ў тебе крас'ів'і зуби / і ти / кажу / крас'івий // або їс'а во"на хароша / ну / куди не" пове"рни / во"на хароша / і на ли"це / і ф'ігура / і волоси / і груд' / і нож"ки // ну така ж уже родилас'а.*

У деяких н. пп. виявлено синоніми: на позначення красивої людини – іменники (метонімічні назви, утворені за моделлю 'назва на позначення гарної, привабливої зовнішності людини' > 'назва людини з гарною, привабливою зовнішністю') *краса* (2 н. пп.: 63, 65), *красота* (н. пп. 63, 65), *гоже'іс'т* (1 н. п.: 63), *їрод'лив'іс'т* (н. п. 65), на позначення красивої жінки (дівчини) – *к'рал'а* (6 н. пп.: 14, 20, 21, 26, 47, 90), *красотка* (3 н. пп.: 9, 93, 94), *красул'а* (1 н. п.: 28). У н. п. 13, крім словотвірних опозитів *красе"н*: *красун'а*, зафіксовано також пропозитивну номінацію зі значенням 'вродлива жінка (дівчина)': *красива во"на з лиц'а / з неї* 'можно воду пит'.

Сема 'гідкий, який викликає неприємне почуття, огиду' маніфестована прикметниками *гид"м'кий* (47 н. пп.: 1, 3–7, 10–13, 15–18, 23, 25, 28, 29, 32–36, 42, 43, 46–48, 53–56, 61, 62, 64–68, 71, 73, 75, 83–87) (словотвірними варіантами *гид"дотний* – 3 н. пп.: 26, 87, 93 і *гид"д'уш'ч'ій* – 1 н. п.: 22), композитами *гид"домірний* (1 н. п.: 49), *гид"домазний* (1 н. п.: 46), *гид"докапосний* (1 н. п.: 9), *огидний* (10 н. пп.: 2, 8, 21, 30, 31, 60, 70, 72, 91, 93), *огидлий* (1 н. п.: 41), *брид"м'кий* (6 н. пп.: 20, 24, 57, 90, 92, 93), *проти"уний* (21 н. пп.: 14, 19, 30, 37, 38, 44, 45, 52, 58, 59, 62–64, 69, 76, 77, 81, 88–90, 94), *пас'кудний* (7 н. пп.: 27, 37, 51, 59, 74, 76, 90), *по"ганний* (5 н. пп.: 40, 79, 80, 82, 88), *не"годний* (1 н. п.: 78) та стійким порівнянням *йак жаба* (2 н. пп.: 39, 76). Крім того, у н. п. 64 зафіксовано субстандартні фразеологічні одиниці молодіжного жаргону, які посідають значне місце в говірці: *р'вотний порошок*, *д'їхлофос ход'ач'ій в упакоўк'е*. Варто зауважити, що репрезентанти цієї семи, як правило, підкреслюють як зовнішню, так і внутрішню "красу" людини.

Сема 'миршавий' об'єднує прикметники *гид"м'кий* (44 н. пп.: 1, 6–8, 10–12, 14–16, 18, 20, 23, 25–27, 29, 30, 32–38, 40, 43, 44, 47, 49, 53–55, 57, 61, 62, 65, 66, 68, 71, 75, 83, 91, 92), *по"ганний* (22 н. пп.: 3–5, 19, 28, 31, 42, 48, 50, 52, 54, 63, 73, 77, 79–82, 84, 87, 89, 93) (фонетичний варіант *па"ганний* – 3 н. пп.: 17, 39, 67), *страш"ний* (7 н. пп.: 9, 13, 37, 41, 49, 55, 78), *ми"ршавий* (7 н. пп.: 2, 64, 70, 74, 76, 85, 86), *не"гарний* (6 н. пп.: 56, 60, 69, 72, 86, 90), *брид"м'кий* (4 н. пп.: 13, 24, 60, 94), *за'ч'уханий* (4 н. пп.: 46, 58, 59, 88), *не"гожий* (2 н. пп.: 22, 45), *пас'кудний* (2 н. пп.: 51, 88), *ск'верний* (2 н. пп.: 21, 76), *пар'шивий* (1 н. п.: 51).

Сема 'миршава людина' представлена субстантивованими прикметниками-опозитами *гид"м'кий*: *гид"м'ка* (43 н. пп.: 6–8, 10–16, 18, 20, 23, 25, 29, 32–36, 38, 40, 43, 44, 53–55, 61, 62, 64–66, 68, 70, 71, 74–76, 83, 85, 87, 90, 91), *по"ганний*: *по"гана* (17 н. пп.: 3, 5, 19, 28, 31, 48, 50, 52, 54, 63, 73, 77, 79–82, 89) (фонетичними варіантами *па"ганний*: *па"гана* – 3 н. пп.: 17, 39, 67), *не"гарний*: *не"гарна* (4 н. пп.: 56, 69, 72, 86), *ми"ршавий*: *ми"ршава* (2 н. пп.: 2, 86), *брид"м'кий*: *брид"мка* (2 н. пп.: 24, 60), *за'ч'уханий*: *за'ч'ухана* (1 н. п.: 46), *страш"ний*: *страшна* (н. п. 55), *не"гожий*: *не"гожа* (н. п. 22), *ск'верний*: *ск'верна* (н. п. 21), *пас'кудний*: *пас'кудна* (н. п. 51), *пар'шивий*: *пар'шива* (н. п. 51), іменниками спільного роду *страш'ко* (11 н. пп.: 9, 30, 41, 42, 45, 49, 58–60, 78, 84) і *гид"дота* (2 н. пп.: 37, 94), іменниками чоловічого роду *по"ганець* (6 н. пп.: 26, 27, 47, 57, 92, 93) і *за'ч'уханець* (1 н. п.: 88). Номен *гид"дота* вважаємо вторинним, утвореним за моделлю 'назва того, що викликає огиду' > 'назва людини за ознакою зовнішності'. Крім вищезазначених, виявлено ще такі найменування (вони є поодинокими): вторинну номінацію *гли"ст'ак* (н. п. 1), компаратив *йак вириганий* (н. п. 4) та стійкий вираз *кин' у р'іч'ку / жаби не" їйстимут'* (н. п. 4). Останній номен у нижньонаддніпрянських говірках має варіанти: *кин' у воду* – і *жаба не квакне* 'іронічно про некрасиву людину', *як у річку вкинеш, то й жаби повтікають* 'іронічно про що-небудь (кого-небудь) погане, неоковирне, потворне (поганого, неоковирного, потворного)' (ЧФ, с. 69, 165); подібний варіант спостережено й у східнословобожанському континуумі: *і жаби не клонуть* 'про погану річ або людину', напр., *та ти такий гарний, що кин' у ставок – і жаби не клонуть* (УФД, с. 96).

Лексико-семантична група “Назви на позначення неповороткої, незграбної людини” включає репрезентанти 3 сем.

Сема ‘вайлуватий’ виражена прикметниками *не^узграбний* (45 н. пп.: 1, 2, 6, 7, 10–12, 16, 18, 21, 23, 25–27, 29, 32–34, 37, 42, 44–48, 52, 56, 57, 59, 64, 66, 68, 70, 72, 75, 79–82, 85, 89, 91, 90, 93, 94), *не^уповороткий* (23 н. пп.: 1, 3–5, 8, 9, 13, 15, 36, 39, 40, 53, 55, 57, 60, 67, 71, 76, 77, 86, 87, 88, 90) (дериватами *не^уповоротний* – 4 н. пп.: 14, 37, 62, 93; *не^уповоротливий* – 9 н. пп.: 14, 17, 30, 35, 37, 51, 54, 64, 84; акцентним варіантом *не^уповоротливий* – 2 н. пп.: 69, 72; фонетичним варіантом *не^уповоротливий* – 1 н. пп.: 65), *не^уукляужий* (14 н. пп.: 37, 41, 49, 60, 63, 65, 71, 73, 74, 76, 84, 88, 92, 93), *вайлуватий* (9 н. пп.: 20, 24, 36, 43, 54, 61, 63, 78, 83) (дериватом *вайлакуватий* – 8 н. пп.: 13, 22, 28, 30, 31, 50, 58, 74), *валахуватий* (1 н. пп.: 38), *м’едлений* (1 н. пп.: 19), *не^уобтесаний* (1 н. пп.: 65).

Опозиція ‘вайло-чоловік’: ‘вайло-жінка’ реалізована в досліджуваних говірках корелятивними парами (субстантивованими прикметниками) *не^узграбний*: *не^узграбна* (36 н. пп.: 1, 2, 6, 7, 10–12, 16, 18, 21, 23, 25, 26, 29, 32–34, 42, 44–48, 56, 57, 66, 68, 70, 72, 75, 79, 81, 85, 89, 91, 90), *не^уповороткий*: *не^уповоротка* (16 н. пп.: 1, 3–5, 9, 39, 40, 53, 55, 57, 60, 67, 71, 77, 86, 90) (дериватами *не^уповоротний*: *не^уповоротна* – 2 н. пп.: 14, 62; *не^уповоротливий*: *не^уповоротлива* – 4 н. пп.: 14, 17, 35, 51; акцентними варіантами *не^уповоротливий*: *не^уповоротлива* – 2 н. пп.: 69, 72), *не^уукляужий*: *не^уукляужа* (7 н. пп.: 41, 49, 60, 71, 73, 74, 92), *вайлуватий*: *вайлувата* (3 н. пп.: 43, 61, 78) (дериватами *вайлакуватий*: *вайлакувата* – 5 н. пп.: 28, 31, 50, 58, 74), *валахуватий*: *валахувата* (1 н. пп.: 38), *м’едлений*: *м’едлена* (1 н. пп.: 19), іменниками спільного роду *теле^уне^ун*’ (10 н. пп.: 8, 20, 24, 52, 54, 59, 63, 76, 83, 87), *вайло* (4 н. пп.: 22, 36, 84, 88), *не^узграба* (3 н. пп.: 87, 93, 94), *т’уфт’а* (2 н. пп.: 15, 63), вторинними номенами *ма^укуха* (7 н. пп.: 27, 30, 63, 64, 76, 80, 82), *хал’ава* (1 н. пп.: 65), *опудало не^узграбне* (1 н. пп.: 37), стійкими порівняннями *не^уповоротливий йак слон* (2 н. пп.: 64, 84), *пове^ртайе^ц:а йак ве^дм’ід’ за горобц’ами* (1 н. пп.: 13), *поворач’ивайе^ц:а йак ме^дв’ід’ у конопл’ах* (1 н. пп.: 84), фразеологічним зворотом *так робиш / шо на тоб’і мухи дохнут*’ (1 н. пп.: 22).

До лексико-семантичної групи “Назви людини за настроєм” зараховуємо репрезентанти 7 сем.

Сема ‘веселун’ виражена корелятивними парами *ве^уселий*: *ве^усела* (72 н. пп.: 1, 3–13, 15–18, 20–26, 28–36, 41–43, 45, 47–57, 59, 61–64, 66–70, 72, 75–77, 79–82, 84, 86, 87, 89–92), *ве^уселун*: *ве^уселуха* (5 н. пп.: 2, 19, 40, 73, 88), *см’іхотун*: *см’іхотуха* (1 н. пп.: 93) та іменниками *ве^усел’ч’ак* (9 н. пп.: 37, 38, 39, 44, 46, 58, 78, 83, 85), *жар’тун* (5 н. пп.: 14, 27, 60, 65, 71), *см’іхун* (2 н. пп.: 74, 94).

Для семи ‘людина, яка часто плаче’ характерні іменники спільного роду *плакса* (номен відзначається найбільшою функціональною активністю в аналізованих говірках – 62 фіксації (н. пп. 2–8, 10–13, 15, 16, 18, 20, 21, 23–25, 27–29, 31–34, 36–43, 45, 48, 49, 52, 53, 55, 61, 63–68, 70–75, 81–86, 88, 89, 92) – і є елементом сучасного розмовного літературного мовлення (СУМ VI, с. 559)), *рева* (8 н. пп.: 9, 19, 30, 47, 56, 80, 90, 94) (фонетичний варіант *р’ова* – 2 н. пп.: 22, 78), *н’ун’а* (5 н. пп.: 46, 57, 58, 59, 93), *р’умса* (1 н. пп.: 77), корелятивні пари *плаксивий*: *плаксива* (6 н. пп.: 35, 44, 51, 69, 79, 87), *плаксун*: *плаксуха* (5 н. пп.: 17, 26, 50, 76, 91), *плаксун*: *плаксун’а* (3 н. пп.: 1, 14, 62), *плакс’ій*: *плакс’ійка* (2 н. пп.: 54, 60).

Сема ‘сумний’ репрезентована прикметниками *сумний* (67 н. пп.: 1, 2, 6–8, 10–20, 22–29, 32–35, 37, 38, 41, 43, 47–50, 52–55, 57, 59, 61, 63–69, 72, 74–79, 81–84, 86, 89–93), *з’русний* (20 н. пп.: 8, 10, 13, 15, 18, 21, 28, 29, 32, 33, 45, 46, 55, 58, 60, 62, 73, 85, 86, 88), *не^увеселий* (17 н. пп.: 9, 19, 27, 28, 30, 31, 36, 40, 42, 44, 45, 56, 66, 68, 75, 83, 88) (і фонетичним варіантом *не^увесел’с’олий* – 2 н. пп.: 60, 84), *зажуре^нний* (13 н. пп.: 3–5, 51, 54, 60, 70, 71, 74, 76, 77, 80, 94) (і дериватом *зажурливий* – 2 н. пп.: 19, 67), *смутний* (5 н. пп.: 60, 73, 74, 87, 90), *не^уч’ал’ний* (2 н. пп.: 39, 59). Незважаючи на те, що ряд міжговіркових відповідників аналізованої семи налічує вісім лексем, синоніми відзначено тільки у 29 н. пп. із обстежених 94-х. Так, у 25 н. пп. виявлено два синоніми, у 3 н. пп. – три, в 1 н. пп. – чотири; у більшості ж н. пп. (65 говірок) зафіксовано по одній лексемі.

Семі ‘сердитий’ властиві загальноновживаний прикметник *се^урдитий* (н. пп. 1–94) та у 20 н. пп. синоніми до нього: *злий* (8 н. пп.: 1, 17, 39, 51, 65, 69, 84, 88), *з’н’їчний* (5 н. пп.: 8, 64, 92, 93, 94), *ли^ххий* (3 н. пп.: 9, 74, 87), *їредний* (2 н. пп.: 79, 82), *набур’мосе^уний* (2 н. пп.: 56, 60).

Загальноновживаний прикметник наявний і серед реалізаторів семи ‘надутий, який образився, має сердитий вигляд’. Так, у всіх аналізованих говірках побутує лексема *на^удутий* (н. пп. 1–94), що засвідчена у східнослов’янському обширі зі значеннями ‘сумний’, ‘який має сердитий вигляд, незадоволене обличчя’, ‘сердитий’ (ЛС, с. 36), у гуцульському – із семантикою ‘насуплений; набундючений’ (ГТ, с. 129), у подільському – із подібним значенням: ‘нагніваний, насуплений’ (БПГ, с. 64). Інші репрезентанти-синоніми виявлено у 20 н. пп. (зафіксовано по одному синоніму в кожній говірці): *набур’мосе^уний* (10 н. пп.: 14, 24, 25, 30, 56, 60, 70, 77, 88, 92), *наї^н’д’уч’ений* (1 н. пп.: 94), компаративи *на^удутий йак сич*’ (6 н. пп.: 1, 35, 37, 58, 76, 84), *на^удутий йак ін’дик* (1 н. пп.: 63), *на^удутий йак ін’д’ук* (1 н. пп.: 17), *на^удутий йак їсаба* (1 н. пп.: 72).

Сема 'похмурий, у поганому настрої' виражена в більшості говірок єдиним маніфестантом – загальноновживаною лексемою *на|супле^нний* (н. пп. 1–94). По одному синоніму відзначено тільки в 40 н. пп.: *х^лмурий* (13 говірок: н. пп. 8, 17, 20, 25, 28, 51, 53, 62, 77, 81, 83, 92, 94) (дериват *пох^лмурий* – 8 говірок: н. пп. 1, 30, 36, 50, 52, 73, 74, 89), *по^нмурий* (11 говірок: н. пп. 2, 21, 26, 47, 56, 57, 61, 76, 90, 91, 93), *на^дутий* (6 говірок: н. пп. 3–5, 35, 40, 67), *во^ужу^вватий* (2 говірки: н. пп. 27, 87).

Сема 'похмура людина' представлена іменником спільного роду *мур^ло* (89 н. пп.: 1–21, 23–40, 42–48, 50–71, 73–87, 89–94) та субстантивованими прикметниками-опозитами *на|супле^нний*: *на|супле^нна* (5 н. пп.: 22, 41, 49, 72, 88). Зауважимо, що синонім (*с^в'іто^нел^уб^н*) в обстежуваному обширі виявлено лише в 1 говірці (н. п. 42).

Таким чином, своєрідність функціонування розглянутих лексико-семантичних груп полягає в наявності міжговіркових відповідників, які мають найчастіше емоційно-експресивне забарвлення і є важливими засобами мовного вираження оцінності. Найпоширенішою серед видів номінації виступає лексична (на рівні слова та словосполучення); явища номінації через речення (пропозитивна номінація) та через текст (дискурсивна номінація) засвідчено зрідка. Перспективи подальших лінгвістичних студій убачаємо у виявленні й описі закономірностей динамічних процесів у лексиці на позначення особистих рис людини в українському східно степовому континуумі.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ (усі населені пункти розташовані в Донецькій обл.)

1) с. Іскра Великоновосілівського району; 2) с. Червона Зірка Великоновосілівського району; 3) с. Новоукраїнка Великоновосілівського району; 4) с. Олексіївка Великоновосілівського району; 5) с. Андріївка Великоновосілівського району; 6) м. Курахово Мар'їнського району; 7) с.мт Старомихайлівка Мар'їнського району; 8) с. Комар Великоновосілівського району; 9) с. Федорівка Великоновосілівського району; 10) с. Успенівка Мар'їнського району; 11) с-ще Грабське Амвросіївського району; 12) с. Благодатне Амвросіївського району; 13) с. Катеринівка Мар'їнського району; 14) с-ще Новомиколаївка Волноваського району; 15) с. Обільне Старобешівського району; 16) с-ще Родники Амвросіївського району; 17) с.мт Велика Новосілка; 18) с-ще Новоукраїнка Мар'їнського району; 19) с.мт Оленівка Волноваського району; 20) с. Времівка Великоновосілівського району; 21) с. Микільське Волноваського району; 22) с.мт Старобешеве; 23) с.мт Войковський Амвросіївського району; 24) с-ще Урожайне Великоновосілівського району; 25) с. Новомайорське Великоновосілівського району; 26) с.мт Новотроїцьке Волноваського району; 27) с. Старомлинівка Великоновосілівського району; 28) м. Комсомольське Старобешівського району; 29) с. Василівка Амвросіївського району; 30) с. Новопетриківка Великоновосілівського району; 31) с-ще Степне Волноваського району; 32) с. Кирилівка Волноваського району; 33) с. Петрівське Старобешівського району; 34) с. Кумачове Старобешівського району; 35) с. Рибинське Волноваського району; 36) с. Красна Поляна Великоновосілівського району; 37) с. Старогнатівка Тельманівського району; 38) с. Вершинівка Тельманівського району; 39) с-ще Хлібодарівка Волноваського району; 40) с. Калініне Волноваського району; 41) с.мт Андріївка Тельманівського району; 42) с. Гранітне Тельманівського району; 43) с. Мічуріне Тельманівського району; 44) с. Черевківське Тельманівського району; 45) с. Кузнецово-Михайлівка Тельманівського району; 46) с. Котлярівське Тельманівського району; 47) с. Красівка Волноваського району; 48) с. Старомар'ївка Тельманівського району; 49) с. Нова Мар'ївка Тельманівського району; 50) с-ще Труженка Володарського району; 51) с-ще Привільне Волноваського району; 52) с. Кальчинівка Володарського району; 53) с. Малоянисоль Володарського району; 54) с. Назарівка Володарського району; 55) с. Кирилівка Володарського району; 56) с. Чермалик Тельманівського району; 57) с. Приморське Новоазовського району; 58) с. Свободне Тельманівського району; 59) с. Конькове Тельманівського району; 60) с. Новокрасівка Володарського району; 61) с. Новоянисоль Володарського району; 62) с. Старченкове Володарського району; 63) с. Ксенівка Володарського району; 64) с. Сергіївка Володарського району; 65) с. Республіка Володарського району; 66) с. Октябрь Новоазовського району; 67) с. Красноармійське Новоазовського району; 68) с. Козацьке Новоазовського району; 69) с. Лугове Володарського району; 70) с. Паннівка Володарського району; 71) с. Новогригорівка Володарського району; 72) с.мт Володарське; 73) с. Гнутове м. Маріуполя; 74) с. Заїченко Новоазовського району; 75) с. Митьково-Качкарі Новоазовського району; 76) с. Захарівка Першотравневого району; 77) с. Суженка Володарського району; 78) с. Бойове Володарського району; 79) с.мт Старий Крим м. Маріуполя; 80) с. Стародубівка Першотравневого району; 81) с. Бердянське Першотравневого району; 82) с-ще Агробаза Першотравневого району; 83) с. Широкине Новоазовського району; 84) с. Безіменне Новоазовського району; 85) м. Новоазовськ; 86) с. Комишувате Першотравневого району; 87) с-ще Дем'янівка Першотравневого району; 88) с.мт Мангуш (Першотравневе); 89) с. Іллічівське Першотравневого району; 90) с.мт Седове Новоазовського району; 91) с-ще Бабах-Тарама Першотравневого району; 92) с. Урзуф Першотравневого району; 93) с.мт Ялта Першотравневого району; 94) с. Мелекине Першотравневого району.

СКОРОЧЕННЯ

н. п. – населений пункт
н. пп. – населені пункти
‘те’ – те саме значення

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- БПГ** Брилінський Д. М. Словник подільських говірок / Д. М. Брилінський. – Хмельницький: Ред.-вид. відділ, 1991. – 116 с.
- ГГ** Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
- ДПП** Добролюба Г. Красне слово – як золотий ключ: постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Галина Добролюба. – Житомир: Волинь, 2003. – 160 с.
- ЛС** Леснова В. В. Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини: Людина та її риси / В. В. Леснова. – Луганськ: Шлях, 1999. – 76 с.
- ОБГ** Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 495 с.
- СУМ** Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 4. – 1973. – 839 с.; Т. 6. – 1975. – 832 с.
- УФД** – Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 263 с.
- ЧНН** Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 2. – 371 с.
- ЧФ** Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабурка М.В. Экспрессивные названия у говорцы вёскі Морач Клецкага раёна / М.В. Абабурка // Народная лексика. – Минск: Наука і тэхніка, 1977. – С. 199-211.
2. Ваулина С.С. Семантические диалектизмы как средство создания оценочной экспрессии (На материале псковских говоров) / С.С. Ваулина // Диалектное и просторечное слово в диахронии и синхронии: межвуз. сб. науч. тр. – Вологда, 1987. – С. 85-93.
3. Глуховцева К.Д. Емоційно-експресивна лексика в українських східнослобожанських говірках / К.Д. Глуховцева // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка: філологічні науки / гол. ред. С.Я. Харченко. – 2003. – № 3. – С. 246-253.
4. Граве Л.В. Экспрессивная лексика со значением лица в смоленских говорах / Л.В. Граве // Вопросы теории и методики изучения русского языка. Ученые записки. Вып. 22. – Смоленск, 1970. – С. 179-197.
5. Демьянова Л.И. Экспрессивная лексика русских говоров в разноразличном окружении (на материале говоров Одесской обл. УССР): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Л.И. Демьянова. – Одесса, 1987. – 16 с.
6. Иванцова Е.В. Феномен диалектной языковой личности: [монография] / Е.В. Иванцова. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2002. – 312 с.
7. Кривко Н.Н. Оценочные наименования лиц в говорах Миорского района Витебской области: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (белорусский язык)” / Н.Н. Кривко. – Минск, 1985. – 25 с.

8. Лаврентьева Н.Б. Источники и степень распространения диалектной экспрессивно-оценочной глагольной лексики / Н.Б. Лаврентьева // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования: сб. науч. тр. – Новосибирск, 1976. – Вып. 5. – С. 60-82.
9. Леснова В. Категорія оцінки і діалектний текст (на матеріалі українських східнословобожанських говірок) / Валентина Леснова // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць / МОНМС України. Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького; відп. ред. Г.І. Мартинова. – Черкаси, 2011. – Вип. 12–13. – С. 95-100.
10. Леснова В.В. Номінація людини та її рис у східнословобожанських українських говірках: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Леснова Валентина Володимирівна. – К., 1999. – 520 с.
11. Леснова В.В. Номінація рис людини в українських східнословобожанських говірках: [монографія] / В.В. Леснова. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 193 с.
12. Лучыц-Федарэц І.І. Адмоўная экспрэсіўная лексіка. Матэрыялы для слоўніка Брэстчыны / І.І. Лучыц-Федарэц // Народная лексіка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977. – С. 221-237.
13. Матвеева Т.В. К вопросу о семантических основаниях экспрессивности слова (на материале диалектных глаголов речи) / Т.В. Матвеева // Классы слов и их взаимодействие: межвуз. темат. сб. – Свердловск: УрГУ, 1979. – С. 72-80.
14. Чабаненко В.А. Говіркове мовлення як джерело експресивних засобів української літературної мови / В.А. Чабаненко // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 189-200.
15. Чабаненко В.А. Експресивні інтерферентні елементи в лексичі українських діалектів / В.А. Чабаненко // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Респ. діалектол. нарада: тези доп. і повід. – Житомир, 1983. – С. 79-80.
16. Чабаненко В.А. Емоційно-експресивна лексика в українських степових говірках Запорізької області / В.А. Чабаненко // XIV Респ. діалектол. нарада: тези доп. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 101-102.
17. Черкес Н.Д. До питання про функціонально-експресивне навантаження збірних імен в українських говорах карпатського регіону / Н.Д. Черкес // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах: зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 100-113.

УДК 811.16/.2.1'373.611

МОРФОНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ІЗ ВЕРШИННИМ ДІЄСЛОВИМ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Демешко І. М., к. філол. н., доцент

Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка

У статті окреслено перспективу дослідження девербативів у сучасному мовознавстві, визначено особливості морфонологічних закономірностей у віддієслівних словотвірних гніздах з вершинним дієсловом іншомовного походження.

Ключові слова: словотвірна морфологія, девербативи, морфонема, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо.

Демешко И. Н. **МОРФОНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД С ИСХОДНЫМ ГЛАГОЛОМ ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ** / Кировоградский государственный педагогический университет имени В. Винниченко, Украина.

В статье очерчено перспективу исследования девербативов в современном языковедении, определено особенности морфонологических закономерностей в отглагольных словообразовательных гнездах с вершинным глаголом иноязычного происхождения.

Ключевые слова: словообразовательная морфология, девербативы, морфонема, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо.